17 Απριλίου 2018

Αμυντικοί πύργοι στους αρσανάδες και γενικότερα κατασκευαστικά ζητήματα (Στέργιος Ν. Στεφάνου, Αρχιτέκτονας Μηχανικός-Αναστηλωτής)

/ Πεμπτουσία

Οι παραθαλάσσιες τοποθεσίες συχνά προστατεύονται με οχυρώσεις αποτελούμενες οπωσδήποτε από πύργους, σε όσες ήταν κατάλληλες για λιμενικές χρήσεις -άρα και πιο ευπρόσβλητες- και από άλλες κατασκευές, περιτειχίσματα, αποθήκες, παρεκκλήσια και κτίρια. Ένα τέτοιο συγκρότημα δημιουργήθηκε με την πάροδο των αιώνων στον Αρσανά της Μονής Ζωγράφου. Η ανάγκη της εξυπηρέτησης των μεταφορών, αλλά και της προστασίας σε περίπτωση εκδήλωσης επιδρομής, καθώς επίσης και η πρόνοια για παρακολούθηση της ακτής αποτέλεσαν τις παραμέτρους που ορίζουν το πλαίσιο δημιουργίας τέτοιων συνόλων.

Image not found or type unknown

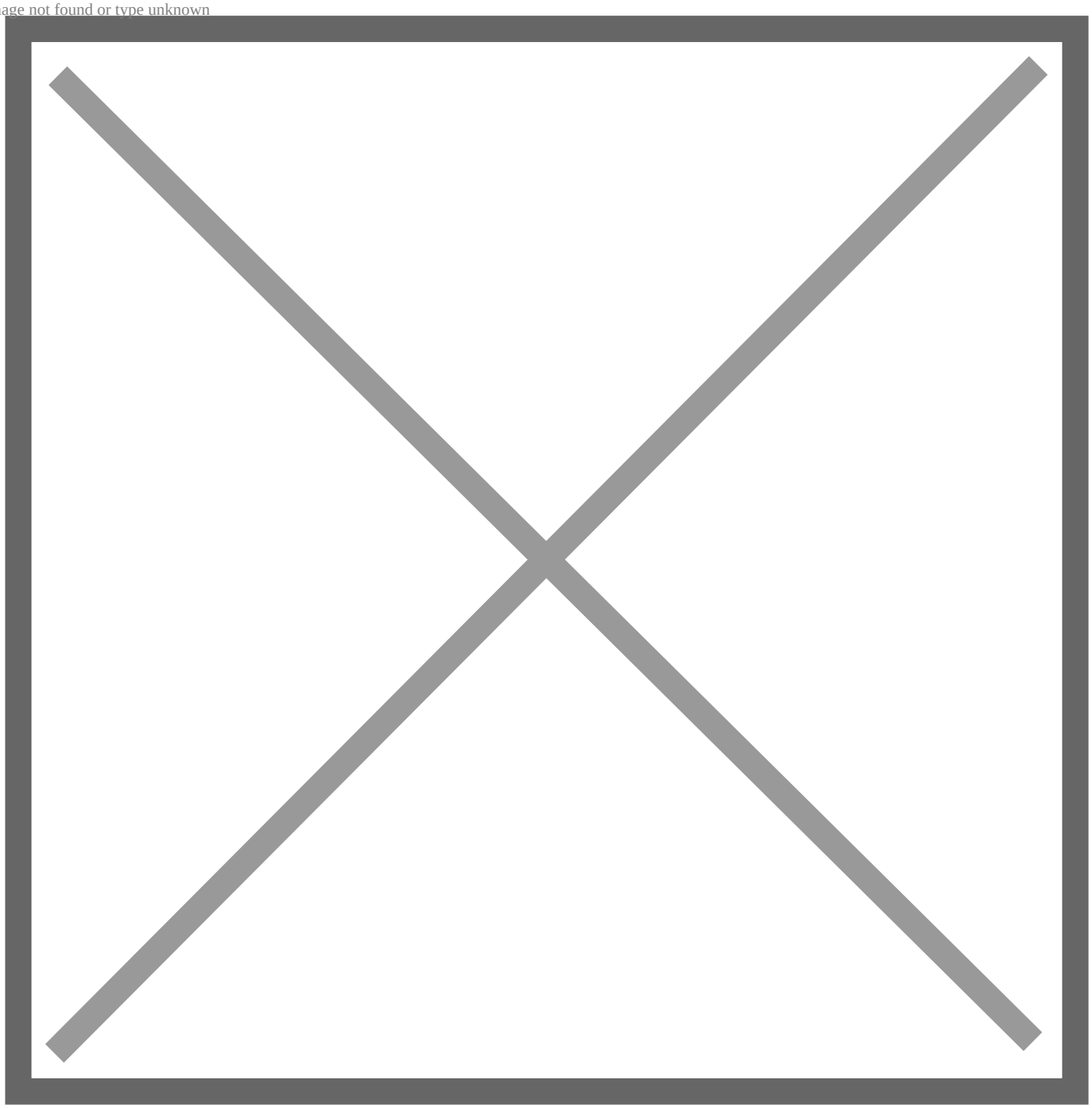

Αρσανάς Νέας Σκήτης, ψηλά διακρίνεται ο πύργος.

Ωστόσο, σώζονται και άλλα παραδείγματα, του 15ου αι. και μεταγενέστερα, όπου ο συνδυασμός του πύργου, της κατοικίας και της φύλαξης του πλοίου δημιούργησαν τον ιδιαίτερο τύπο του «Αρσανά», που σήμερα συναντούμε μόνο στο Άγιον Όρος, ή σε εξαρτήματα των καθιδρυμάτων του. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο Αρσανάς της Μονής Ιβήρων, οι πύργοι της Νέας Σκήτης, της Αγίας Πουλχερίας, ο Παλαιόπυργος της Κωσταμονίτου, κτίσματα μοναχικά στο χείλος των απόκρημνων ακτών, φαίνεται ότι σκοπό είχαν να προστατεύουν τους ακταιωρούς που παρατηρούσαν τον θαλάσσιο ορίζοντα, για να δώσουν έγκαιρη ειδοποίηση, όταν πλησίαζε πειρατική απειλή. Ο πύργος της Καλιάγρας ή του αρσανά της Μονής Σίμωνος Πέτρας, που συνδυάζουν την άμυνα με την ασφαλή κατοίκηση στην άκρη της θάλασσας, ίσως να έχουν κάποια θέση στην εξέλιξη από τον μοναχικό πύργο στον πύργο-Αρσανά. Δεν λείπουν βέβαια τα μικρά παραθαλάσσια οχυρά στον τύπο του μονυδρίου, πύργος με περιτείχισμα και χώρους κατοικίας ή και ναΰδριο, όπως το Κάθισμα του Αγίου Ευσταθίου στον Μυλοπόταμο, ή το συγκρότημα του Αγίου Βασιλείου της Μονής Χιλανδαρίου. Αλλά και το φρούριο του Μανδρακίου στον αρσανά της Μεγίστης Λαύρας, δημιούργημα μιας μακραίωνης εξέλιξης, ακολουθεί παρόμοια οργάνωση. Σ’ αυτές τις περιπτώσεις ο πύργος λειτουργεί αμυντικά ως παρατηρητήριο και τελευταίο καταφύγιο, με τρόπο ανάλογο όπως στα Μοναστήρια.

Image not found or type unknown

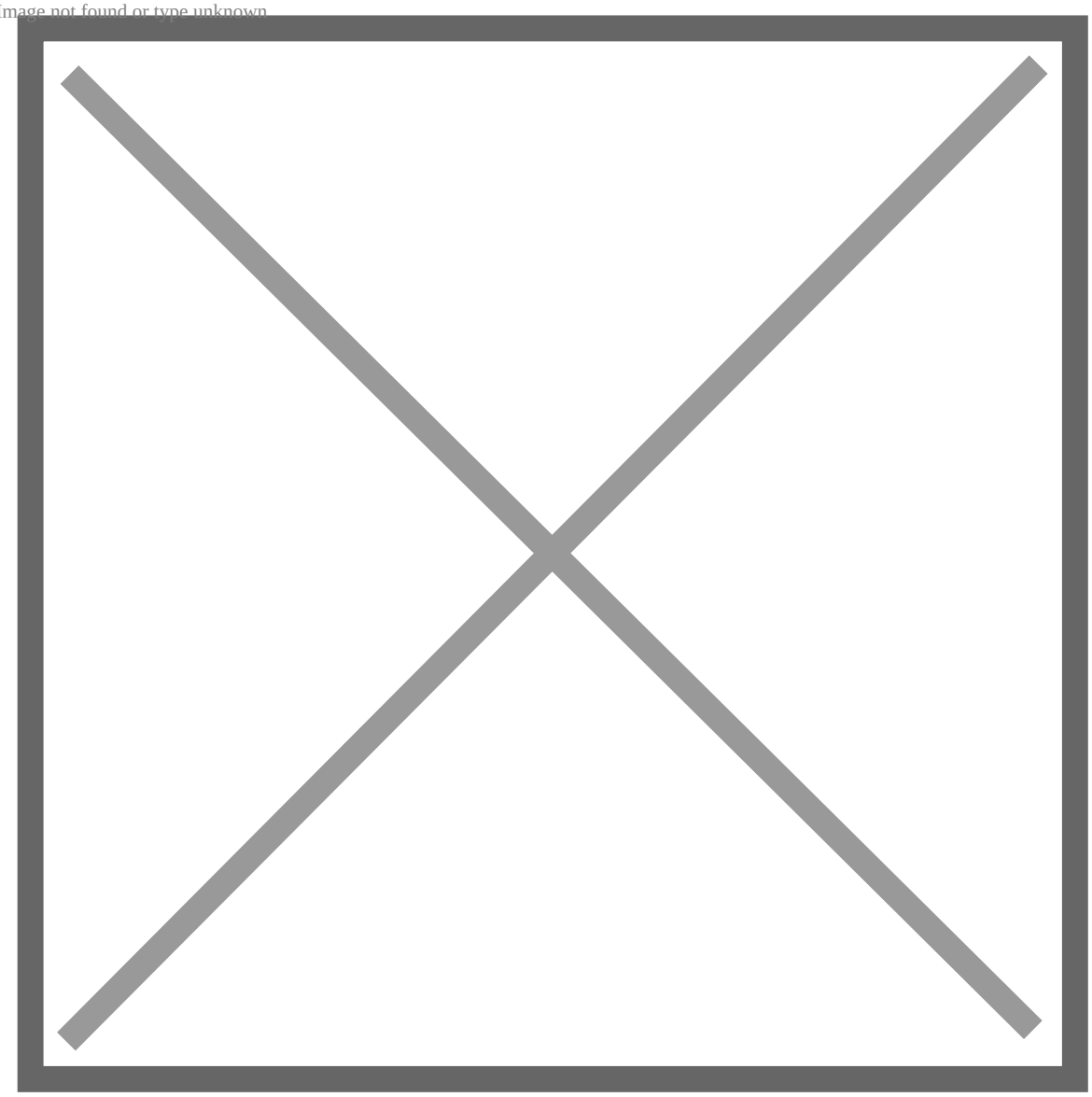

Ο πύργος στον αρσανά της Ιεράς Μονής Ιβήρων.

Από απόψεως κατασκευαστικής οι πύργοι του Αγίου Όρους παρουσιάζουν μια μεγάλη ποικιλία σ’ ό,τι αφορά πολλά επιμέρους δομικά τους στοιχεία. Η μελέτη και η σύγκριση των επιμέρους χαρακτηριστικών τους είναι βέβαιο ότι θα δώσει πολύ σημαντικά συμπεράσματα, που μπορούν να στοιχειοθετήσουν μια τυπολογική κατάταξη. Η διεξοδική παρουσίαση μιας τέτοιας κατάταξης ξεφεύγει από τα πλαίσια του παρόντος. Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον να αναφερθούν ορισμένα βασικά θέματα που διευκολύνουν την κατανόηση και αξιολόγηση του πολύτιμου κεφαλαίου των πύργων του Αγίου Όρους.

Σ’ όλα τα παραδείγματα οι εξωτερικοί τοίχοι αποτελούνται από λιθοδομή, που κατά κανόνα κτίζεται με αργούς λίθους. Δόμηση επιμελημένη με διακοσμητική πρόθεση συναντούμε μόνο σε κεραμοπλαστικά συμπιλήματα, καθώς επίσης και στη χρήση πλίνθων για την κατασκευή τόξων, ή διακοσμητικών ροδάκων. Ως

χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα θα μπορούσε να αναφερθεί ο πύργος του Αρσανά της Μονής Ιβήρων, αλλά και ο πύργος του Πρωτάτου. Αξίζει επίσης να επισημανθεί η ιδιαίτερη επιμέλεια που επιδείχθηκε στη διακόσμηση με περίτεχνα κεραμοπλαστικά των παρειών της εξωτερικής τοιχοποιίας του ανώτερου τμήματος (μεταξύ των τόξων και των επάλξεων) του πύργου του Αγίου Σάββα της Μονής Χιλανδαρίου.

Image not found or type unknown

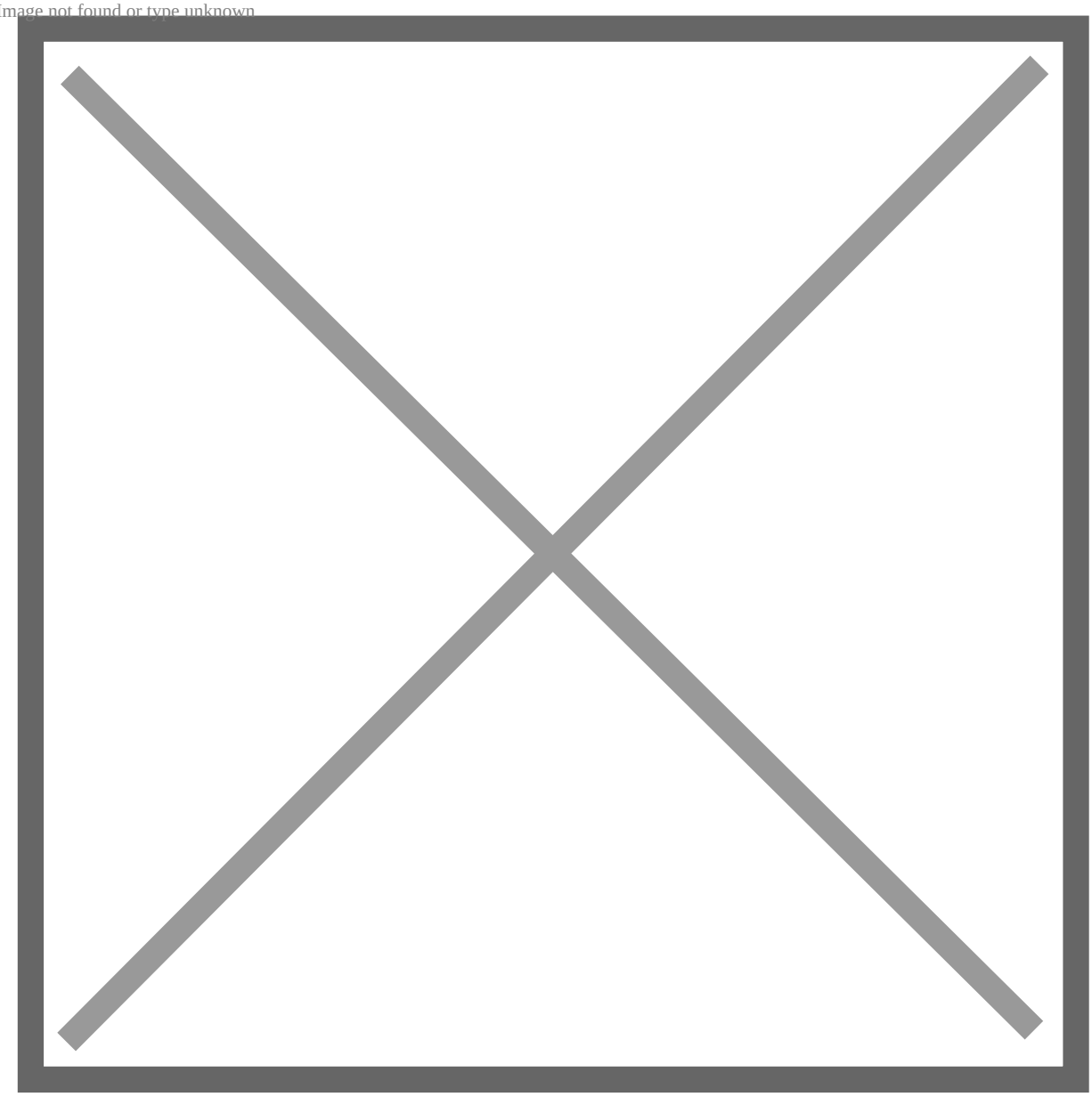

Ιερά Μονή Βατοπαιδίου, πύργος της Μεταμορφώσεως.

Ένα βασικό στοιχείο διαφοροποίησης των πύργων, ως προς την εξωτερική τους τοιχοποιία, αποτελεί η υιοθέτηση της παραστάδας, που ορίζει έναν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό τύπο. Ο τύπος αυτός χαρακτηρίζεται από κάτοψη σχεδόν τετράγωνη (Πύργοι της Μονής Χιλανδαρίου, του Μανδρακίου της Μεγίστης Λαύρας), χωρίς όμως να λείπουν και παραδείγματα με κάτοψη σε σχήμα

Βατοπεδίου, του Αγίου Βασιλείου της Χιλανδαρίου. Κατά τη δόμηση των εξωτερικών τοίχων, στην κάθε πλευρά του πύργου κατασκευάζονται συμμετρικά τουλάχιστον τρεις ευμεγέθεις εγκάρσιες προβολές, που υψώνονται ως παραστάδες, ενώνονται με τόξα στο επίπεδο του δώματος του πύργου και γεφυρώνονται στις γωνίες με ημιχώνια, δημιουργώντας έτσι μια διαπλάτυνση, που απολήγει σε επάλξεις.

Η κατασκευή των παραστάδων αποτελεί μία μορφολογική ιδιαιτερότητα, της οποίας η αφετηρία θα πρέπει να αναζητηθεί σε δομικούς λόγους αν δεν εξυπηρετεί κάποια αναγκαιότητα στρατιωτικής φύσης. Ο πύργος του Αγίου Σάββα της Μονής Χιλανδαρίου ακολουθεί τα γενικά χαρακτηριστικά αυτού του τύπου, ωστόσο εμφανίζει μια ιδιορρυθμία ως προς τη συμμετρία και το μέγεθος της προβολής των παραστάδων από το επίπεδο της εξωτερικής τοιχοποιίας του, που ενδεχομένως οφείλεται εν μέρει και στην προϋφιστάμενη υποδομή.

Το χρονικό εύρος εμφάνισης του πύργου με παραστάδες περιορίζεται με αρκετή ακρίβεια στο διάστημα από τις αρχές του 11ου ως και πριν τα μέσα του 14ου αι., χωρίς αυτό να αποκλείει τον επαναπροσδιορισμό του, όταν η ιστορική έρευνα προχωρήσει περισσότερο. Οι πύργοι αυτοί φαίνεται ότι ήταν ξυλόστεγοι, με ξύλινα πατώματα και επικοινωνία μεταξύ των ορόφων με ξύλινες σκάλες. Στις εξαιρέσεις του τύπου μπορεί να καταχωρηθεί ο πύργος του Μιλούτιν της Μονής Χιλανδαρίου (1330;), με τη σπειροειδή κλίμακα ενσωματωμένη στην τοιχοποιία αριστερά της εισόδου.

Για να δείτε όλη την εργασία πατήστε εδώ